

PAGaidu AIZSARDZĪBA PRET VARDARBĪBU ĢIMENES TIESISKAJĀS ATTIECĪBĀS *PROVISIONAL PROTECTION AGAINST VIOLENCE IN FAMILY LEGAL RELATIONS*

Aira Garā

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, airra@inbox.lv, Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Inguna Tabore** Mg.iur. viesdocente

Abstract. *Violence and threats of violence in the family are a current worldwide problem, which has been given increased attention during the last twenty years.*

In the process of research and analysis of legislation on the provisional protection against violence, a number of deficiencies and inaccuracies in the laws and regulations are identified which unduly delay and preclude the full achievement of the goals set by this legal mechanism.

In order to understand the significance of provisional protection against violence, it is necessary to clarify the nature of the provisional protection against violence in family legal relations by identifying the fundamental human rights that are protected or affected and limited in the process of application of provisional protection against violence.

In order to attain the objective pursued in the work, an analysis has been carried out of the existing legislation that determine the means of protection in civil law, their application procedure, as well as legal consequences.

Keywords: *civil procedure law, perpetrator, provisional protection against violence, victim, violence.*

Ievads

Sabiedrībā ir indivīdi, kas ir vardarbīgi noskaņoti pret apkārtējiem, ierobežojot personas tiesības uz dzīvību, brīvību, cilvēka neaizskaramību, tādā veidā ignorējot un pārkāpjot Latvijas Republikas Satversmes 8.nodaļā noteiktās cilvēka pamattiesības. Bieži vien šī vardarbība notiek ģimenes iekšienē.

Pētījuma autore izvirzījusi mērķi noskaidrot pagaidu aizsardzības pret vardarbību tiesiskā regulējuma ģimenes tiesiskajās attiecībās būtību, tiesisko pamatu un lomu Latvijas kopējā preventīvo piespiedu līdzekļu sistēmā, identificējot tās cilvēka pamattiesības, kuras tiek aizsargātas vai skartas un ierobežotas, pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļu piemērošanas procesā.

Lai sasniegtu darbā izvirzīto mērķi, ir veikta analīze par spēkā esošo normatīvo aktu regulējumu, kas nosaka civiltiesiskā kārtībā piemērojamo aizsardzības līdzekļu veidus, to piemērošanas kārtību, kā arī tiesiskās sekas likumdevēja noteiktās sankcijas par piemērotā aizsardzības līdzekļa neievērošanu. Šie jautājumi tiek vērtēti kopsakarā ar spēkā esošo normatīvo aktu regulējumu, kas nosaka aizsardzības pret vardarbību mehānisma civiltiesiskā kārtībā darbību.

Izvirzīto uzdevumu sasniegšanai un optimālākai izvēlētajās tēmas atspoguļošanai izmantotas šādas zinātniski pētnieciskās metodes: 1.semantiskā- skaidrots pagaidu aizsardzības pret vardarbību jēdziens ģimenes tiesiskajās attiecībās un nozīme; 2.analītiskā metode- izpētīts pagaidu aizsardzības pret vardarbību regulējums, ar to saistītā iespējamā problemātika un nepilnības; 3.sistēmiskā metode- pētīta literatūra, normatīvie akti un tiesu prakses materiāli.

Pagaidu aizsardzības pret vardarbību jēdziens ģimenes tiesiskajās attiecībās

Vardarbības jēdziens ir plašs un ģimenes tiesiskajās attiecībās to var definēt dažādi, kā arī vardarbības izpausmes var būt slēptas Vardarbība un tās draudi ģimenē pret sociāli neaizsargātām personām, ir aktuāla problēma visā pasaulē, kuras risināšanai pēdējā laikā pievērsta pastiprināta uzmanība. Lai mazinātu vardarbību ģimenē un aizsargātu no vardarbības cietušās personas Civilprocesa likumā kopš 2014.gada 31.marta ieviests regulējums - pagaidu aizsardzība pret vardarbību (*Civilprocesa likums, 1989*). Aizsardzības līdzekļu ieviešanā nozīmīga loma ir ne tikai cietušajai personai, bet arī tiesai, policijai un citām institūcijām.

Kompetentās institūcijas starptautisko līgumu interpretācijas un piemērošanas procesā ir definējušas valstu pienākumu apjomu aizsardzības pret vardarbību, tajā skaitā, vardarbību ģimenē nodrošināšanai, kā arī radījušas jaunus starptautiskos līgumus, kas šos jautājumus regulē detalizētāk.

Šīs problemātikas aktualitāte pārliecinoši atspoguļojas arī statistiskos rādītājos. Statistikas dati liecina, ka Latvijā trešdaļa sieviešu savas dzīves laikā ir cietušas no fiziskas vai seksuālas vardarbības, savukārt, psiholoģiskās vardarbības izpausmes ir skārušas gandrīz divas trešdaļas sieviešu.

Valsts, ņemot vērā cilvēka pamattiesības, rīkojas divos galvenajos virzienos. Viens no tiem ir aizsardzības jeb prevencijas nodrošināšana, bet otrs - reakcija sankcijas veidā uz jau notikušu pārkāpumu.

Personas tiesības uz dzīvību aptver arī tiesības uz personas aizsardzību pret dzīvības un veselības iespējamo apdraudējumu. Savukārt tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību sevī ietver arī personas tiesības izvēlēties, ar ko un kad satikties.

Cilvēka pamattiesību aizsardzība tiek īstenota ar preventīviem piespiedu līdzekļiem, tajā skaitā, arī ar pagaidu aizsardzības pret vardarbību tiesiskā regulējuma palīdzību. Pagaidu aizsardzības pret vardarbību tiesiskā regulējuma izpēti un analīzes procesā tiek identificētas vairākas normatīvo aktu nepilnības un neprecizitātes, kas atsevišķos gadījumos kavē un liedz pilnvērtīgi sasniegt tos mērķus, kas noteikti ar šo tiesību mehānismu.

Eiropas Savienības valstīs šāda vai līdzīga veida aizsardzības regulējums, kas ļauj ar civiltiesiskiem vai administratīvajiem līdzekļiem risināt vardarbības situācijas ģimenē, ir pastāvējis vairāku gadu garumā, pirms tādu ieviesa Latvijā. Turklāt vairākās valstīs šāds regulējums ir spēkā vairāk nekā desmit gadus (šie pagaidu aizsardzības pasākumi ir zināmi ar nosaukumiem *restraining order*, *protection order* (Palčevska, 2015., 16.lpp.).

Preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošanas mērķis ir nevis sodīt personas, kuru uzvedībā ir konstatēta vardarbība vai vardarbības risks, bet gan aizsargāt personas, kuras dzīvību, fizisko vai psihisko veselību, dzimumneaizskaramību vai brīvību apdraud cita persona (Dzalbe, 2015., 23.lpp.).

Vardarbība ģimenē tiek uzskatīta par vienu no nopietnākajām problēmām, kas apdraud ģimeņu stabilitāti un labklājību. Tā var izjaukt ģimeņu dzīves ciklu un no paaudzes paaudzē atražot izkropļotas attiecības ģimenē (Mieriņa, 2015., 9.lpp.).

Tiesiskais pamats pagaidu aizsardzībai pret vardarbību ģimenes tiesiskajās attiecībās

Vardarbība ģimenē apzīmē visus fiziskas, seksuālas, psiholoģiskas vai ekonomiskas vardarbības aktus, kas notiek ģimenē vai mājās, vai starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai partneriem neatkarīgi no tā, vai vardarbības izdarītājs dzīvo vai ir dzīvojis vienā dzīvesvietā ar vardarbības upuri. Vardarbība ir darbības, kas rada fizisku, seksuālu, psiholoģisku vai ekonomisku kaitējumu (ieskaitot arī šādu darbību piedraudējumu, patvaļīgu brīvības atņemšanu). Jāsecina, ka vardarbība, jo īpaši psiholoģiska, var pastāvēt un pastāv arī citās vidēs (Štrausa).

Pagaidu aizsardzība pret vardarbību ir līdzekļu kopums. To mērķis ir nekavējoties novērst personas dzīvības, brīvības, veselības, personas neaizskaramības un mājokļa apdraudējumu.

Iespēja piemērot pagaidu aizsardzību pirms prasības iesniegšanas tiesā nemaina aplūkojamā civilprocesuālā tiesību institūta pamatmērķi – operatīvi nodrošināt personas interešu aizsardzību un nepieļaut vardarbības turpināšanu vai atkārtēšanos līdz brīdim, kad civiltiesiskais strīds ir izskatīts pēc būtības un ar tiesas nolēmumu ir noregulētas personu tiesiskās attiecības. Jāņem vērā, ka civilprasības izskatīšana un ar to saistītā pagaidu aizsardzības pret vardarbību atcelšana vai izbeigšana nekādā gadījumā nenozīmē vardarbības pieļaušanu – tā ir un paliek aizliegta un par tās lietošanu pārkāpēju var saukt pie atbildības (Judins, 2015.).

Regulējums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pierāda, ka Latvijā ir būtiska vardarbības ģimenē problēma un valsts ir gatava aizstāvēt upura intereses. Pirms regulējuma pieņemšanas nebija efektīva un ātra risinājuma kā rīkoties, ja ģimenē notiek vardarbība, cietusi persona palika dzīvot ar varmāku, pastāvēja bailes atkārtoti tikt ievainotai, šobrīd esošais regulējums liek mājokli atstāt varmākam un dod cietušai personai laiku sakārtot savu situāciju, pasargājot viņu no kontaktiem ar varmāku.

Latvija reizumis tiek salīdzināta ar Somiju, kur, lai gan ir ļoti līdzīgs normatīvais regulējums, tas daudz veiksmīgāk tiek piemērots. Somijā esot daudz lielāka sociālā dienesta, bāriņtiesas un policijas iesaiste. Šīs instances savā starpā sadarbojas, savukārt sociālie dienesti ir daudz labāk informēti par vardarbību un to, kā upurim vislabāk palīdzēt. Līdz ar to Tieslietu ministrijas paspārnē top jauns likumprojekts, kura mērķis ir veicināt sadarbību starp institūcijām, lai upurim palīdzētu kompleksi (*Studente, 2017.*).

Secinājumi un priekšlikumi

Pētījumā autore, analizējot juridisko literatūru, tiesisko regulējumu un prakses materiālus izdarījusi vairākus secinājumus, kā arī radusi attiecīgus priekšlikumus.

Autore uzskata, ka pozitīvi ir tas, ka pagaidu aizsardzību pret vardarbību var saņemt arī gadījumos, kad varmācība nav fiziska, bet emocionāla, kā piemēram- vajāšana.

Autore secina, ka piemērojot pagaidu aizsardzības pret vardarbību aizsardzības līdzekļus – personai, kas rada vardarbības risku tiek dota iespēja laboties, kā arī ir iespēja pilnvērtīgi aizsargāt apdraudētās personas, negaidot, kad personai radīts likumisko interešu aizskārums.

Civilprocesa likumā noteikti ļoti īsi termiņi, kādā laikā pagaidu aizsardzību pret vardarbību pieteikums izlemjams, tādejādi nav iespējami tādi laikietilpīgi pierādījumu iegūšanas pasākumi kā, piemēram, personu psiholoģiskā vai psihiskā tiesu ekspertīze.

Autore secina, ka lai mazinātu vardarbību ģimenēs Latvijā un iedrošinātu sievietes ziņot un vērsties pēc palīdzības, nepieciešams izstrādāt, pārbaudīt un adaptēt praksē tādu institucionālo sadarbības modeli vardarbības pret sievieti gadījumu risināšanai, kas tiek balstīts uz cietušās personas, kas cietusi no vardarbības, vajadzībām un situāciju, lai speciālists novērtētu situāciju un rīkotos efektīvi katrā gadījumā. Piemēram, ar mediju starpniecību iespējams padziļināt sabiedrības izpratni par vardarbības tēmu un uzlabot zināšanas par veidiem un risinājumiem, kādi pieejami, lai pārtrauktu vardarbību, jo medijiem ir izšķirīga loma sabiedrības izpratnes veidošanā, aktualizējot cilvēktiesību un drošības jautājumus, nodrošinot, ka vardarbības pret cietušo personu gadījumi tiek atspoguļoti profesionāli.

Vardarbība ģimenē ir kompleksa problēma, to nepieciešams kompleksi risināt un iespēju robežās rīkot kursus un seminārus vairāku speciālistu grupām. Kursi un apmācības nepieciešamas sociālajiem darbiniekiem, bērnu tiesību aizsardzības darbiniekiem, ārstiem, policistiem, prokuroriem, advokātiem un tiesnešiem, ļoti nepieciešams veidot vienotu attieksmi par regulējuma piemērošanu, lai nodrošinātu patiesi uz upuri centrētu pieeju un nenotiktu sekundārā viktimizācija. Nepieciešamas apmācības starpinstitucionālās sadarbības stiprināšanai, kas veicinātu vardarbības atpazīšanu agrīnā stadijā un izskaušanu ģimenēs.

Veiktie pētījumi norāda, ka pieteikumos par pagaidu aizsardzību pret vardarbību nav atbalstoši izmantot mediācijas procesu, jo mediācija darbojas tikai tad, ja puses ir vienlīdzīgās pozīcijās, taču situācijā, kad tiek iesniegts pieteikums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību-tā ir situācija, kur ir upuris un ir varmāka. Šādā nevienlīdzīgā situācijā mediācijas procesu var tikai pasliktināt.

Tā kā šobrīd programmu apmeklēšana balstās vienīgi uz varmākas paša brīvprātīgu izvēli, tad autore ierosina papildināt Civilprocesa likuma 30.⁵nodaļas 250.⁴⁷pantu ar pirmo prim daļu un izteikt šādā redakcijā: (1¹) Uzlikt atbildētājam par pienākumu apmeklēt dusmu un agresijas savaldīšanas programmu.

Pētījuma gaitā ir noskaidrots, ka pagaidu aizsardzības pret vardarbību tiesiskā regulējuma ģimenes tiesiskajās attiecībās būtība ir aizsargāt cietušo personu, tajā pat laikā nesodot varmāku, bet novēršot vardarbību un vardarbības riska cēloņus.

Civilprocesa likumā paredzētais pagaidu aizsardzības pret vardarbību regulējums šobrīd jau ir nostiprinājis savu lomu un tiek plaši piemērots. Minētā likuma norma gan nepasargā pilnībā no vardarbības un ir atkarīga no katra cilvēka tiesiskās apziņas.

Izmantotā literatūra un avoti

1. *Bērnu tiesību aizsardzības likums* (19.06.1998.). LR likums ar groz. līdz 28.03.2017. <http://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums#>, sk. 30.03.2018.
2. *Bērnu tiesību konvencija* (20.11.1989.). Apvienoto Nāciju Organizācija. <http://likumi.lv/ta/id/270592>, sk. 30.03.2018.
3. *Civilprocesa likums* (14.10.1998.). LR likums ar groz. līdz 01.03.2018. <https://likumi.lv/doc.php?id=50500>, sk. 30.03.2018.
4. *Kārtība kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību* (25.03.2014.). Ministru kabineta noteikumi Nr.161. <https://likumi.lv/doc.php?id=265314>, sk. 30.03.2018.
5. *Kriminālprocesa likums* (21.04.2005.). LR likums ar groz. līdz 15.03.2016. <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>, sk. 30.03.2018.
6. *Latvijas Republikas Satversme* (15.02.1922.). LR likums ar groz. līdz 14.06.2016. <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>, sk. 30.03.2018.
7. *Par policiju* (04.06.1991.). LR likums ar groz. līdz 26.05.2016. <https://likumi.lv/doc.php?id=67957>, sk. 30.03.2018.
8. Dzalbe, S. (2015. 18.aug.). Preventīvo piespiedu līdzekļu koncepcijas ieviešana Latvijas tiesību sistēmā. *Jurista vārds*, Nr.32.
9. Judins, A. (2015. 20.okt.). Nolēmuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību nepildīšana. *Jurista Vārds*, Nr.41.
10. Mieriņa, A. (2015. 18.aug.). Aizsardzība pret vardarbību ģimenē starptautisko un nacionālo tiesību skatījumā. *Jurista Vārds*, Nr.32.
11. Palčevska, D. (2015. 18.aug.). Atskatoties uz pirmo gadu ar jaunu pieeju aizsardzībai no vardarbības. *Jurista Vārds*, Nr.32.
12. Studente, L. (28.11.2017.). *Pagaidu aizsardzība pret vardarbību. Cik tā efektīva?* <https://lvportals.lv/skaidrojumi/291635-pagaidu-aizsardziba-pret-var darbibu-cik-ta-efektiva-2017>, sk. 30.04.2018.
13. Štrausa, I. [n.d.]. *Tiesiskais regulējums vardarbības draudu novēršanā un pagaidu aizsardzības pret vardarbību nodrošināšanā*. [Prezentācija]. http://www.lm.gov.lv/upload/var darbiba_gimene/ivetas_prezentacija.pdf, sk. 30.04.2018.

Summary

The author concludes that the regulation on provisional protection against violence has been successfully implemented in the legal system of Latvia; it works in practice and is quickly applicable, which is very important in domestic violence cases. The aim of the legislation is to ensure that perpetrators are subject to restrictions as a result of violence. The legislation is successfully implemented; within the scope of their competence, it is implemented by the state and local government police, the court and the guardianship and trusteeship bodies.

In all cases, the competent authorities should carefully consider whether there is a sufficient set of facts to conclude that the application for provisional protection against violence is used in good faith and is true and that the applicant does not use the application as an instrument in order to obtain a favorable settlement, instead of resolving some other civil action dispute.

The author concludes that, in order to reduce domestic violence in Latvia and encourage victims to report and seek help, it is necessary to develop, test and adapt in practice an institutional cooperation model for dealing with cases of violence against victims, based on their needs and situations, for a specialist to assess the situation and to act effectively in each case, raising human rights and security issues without blaming the victim.

Obviously, the regulation of provisional protection against violence provided for in the Civil Procedure Law has already strengthened its role and is widely applied.